

VARLIĞIN BİRLİĞİ,
ŞİİRİN DİLİ

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE VAHDET DÜŞÜNCESİ

FERDİ ÖZAVCI

Bu PDF dokümanı, kitabın bir kısmını içermektedir.
DBY okurları için özel olarak oluşturulmuştur.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

“dün”den öğrendiklerinle
“bugün”ü yaşamak
“yarın”ları aydınlatır.

© 2026, DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI™

Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amacıyla ve araştırma için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir şekilde kopya edilemez, elektronik ve mekanik yolla çoğaltılıp, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

DBY: 495

Edebiyat: 270

ISBN 978-625-8686-06-7

Sertifika No: 52315

Baskı Tarihi: İstanbul, 2026

Yazar: Ferdi Özavcı

Kitap Editörü: Bahir Selçuk

Dizi Editörü: Furkan Öztürk

Yayın Yönetmeni: İrfan Güngörür

Baskı Hazırlık: DBY Ajans

Baskı/Cilt:

Birlik Baskı Ozalit San. Tic. Ltd. Şti.

(Sertifika No: 52846)

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI / Library Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Varlığın Birliği, Şiirin Dili: Klasik Türk Şiirinde Vahdet Düşüncesi

Yazar: Ferdi Özavcı (Dr.), Editör: Bahir Selçuk (Prof. Dr.)

İstanbul : DBY Yayınları, 2026.

230 s. ; 13,5 x 21,0 cm (DBY Yayınları ; No. 495)

ISBN 978-625-8686-06-7

1- Edebiyat 2- Eski Türk Edebiyatı 3- Şiir 4- Tasavvuf Edebiyatı 5- İbnü'l-Arabi
6- Vahdet-i Vücûd

Bu kitap, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Bahir Selçuk danışmanlığında tamamlanan 'Klasik Türk Şiirinde Varlık ve Birlik Düşüncesinin Yansımaları' başlıklı doktora tezinin gözden geçirilerek kitaplaştırılmış halidir.

DÜN BUGÜN YARIN YAYINLARI

Ankara Caddesi, Ünal Han No: 21/4

Cağaloğlu, Eminönü - Fatih / İstanbul

www.dby.com.tr • dby@dby.com.tr

Tel.: +90 212 526 98 06

İçindekiler

Kısaltmalar	8
Ön Söz	9

BİRİNCİ BÖLÜM

Tasavvufun Fikrî ve Tarihî Serüveni	13
1. Tasavvufun Doğuşu ve Tarihî Gelişim Seyri	13
2. Tasavvuf Kavramının Filolojik Temelleri ve Sûfî Tanımları	15
2.1. “Sûf” Kelimesi ve Zühed Geleneği	16
2.2. “Safâ” Kavramı ve Kalbî Arınma	16
2.3. “Suffâ” Geleneği ve Ashâb-ı Suffa	16
2.4. “Saff” Kavramı ve Manevî Öncelik (Saff-ı Evvel)	17
2.5. “Sûfa” ve Benû’s-Sûfa Geleneği	17
2.6. “Suvûf” Kelimesi ve Dünyaya Yüz Çevirme	17
2.7. “Sofos-Sophia” İddiası ve Felsefî Yaklaşımlar	18
2.8. Tasavvufun Mahiyetine Dair Sûfî Tanımları	18
3. Tasavvufî Düşüncenin Şiir Diline İntikali	20

İKİNCİ BÖLÜM

Varlık Meselesi: Felsefî ve Tasavvufî Arka Plan	25
1. Antik Yunan Felsefesinde Varlık Tasavvuru	27
2. İskenderiye Ekolünde Varlık ve Sudûr Anlayışı	32

3. Hint İnanç Sistemlerinde Varlık Algısı	33
4. Avrupa Düşünce Tarihinde Varlık Problemi	35
5. İbnü'l-Arabî Düşüncesinde Varlık Anlayışı	40
6. Vahdet-i Vücûd Öğretisinde Varlık Mertebeleri	44
6.1. Lâ-taayyün (Ehadiyet/Lâhût) Mertebesi	49
6.2. Taayyün-i Evvel (Vahdet) Mertebesi	57
6.2.1. Yaratılışın İlk Tecellîsi ve Hakikat-i Muhammediyye	59
6.3. Taayyün-i Sâni (Vâhidiyyet) Mertebesi	61
6.3.1. Varlığın İlk Protokolü: Ayân-ı Sâbite	62
6.3.2. Rahmanî Nefes “Kün” Emri	68
6.4. Ruhlar Âlemi (Mertebe-i Ervâh)	70
6.5. Misâl Âlemi ve Hayal Mertebesi	71
6.6. Şehâdet Âlemi ve Kevn ü Fesâd	72
6.7. İnsân-ı Kâmil Mertebesi: Câmî'iyet ve Kemâl	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Birlik Düşüncesi: Tevhidin Şiîrsel ve Tasavvufî Yorumu	83
1. Tevhidin İzahında Teşbih ve Tenzih Dengesi	85
2. Sevgilinin Güzellik Unsurları Üzerinden Birlik Tasavvuru	87
3. Mutlak Birlik Fikri ve Ontolojik Boyutu	95
4. Sûretlerden Hakikate Yolculuk	98

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Varlıkta Birlik (Vahdet-i Vücûd) Nazariyesi	113
1. Vahdet-i Vücûdun Naklî Temelleri (Kur'an Merkezli Okuma)	121
2. Mutlak Varlık (Vücûd-ı Mutlak)	127
2.1. Mutlak Varlığın İzahında Işık Analogisi	134
3. İzâfî Varlık veya Mevcûdât	140
3.1. Âlemin Hakikati ve Nisbî Varlık Meselesi	142
3.2. Vahdet-i Vücûdun Diğer Mistik ve Felsefî Sistemlerle Mukayesesi	152
3.2.1. Hint Düşüncesi	154

3.2.2. Yeni Eflâtunculuk	156
3.2.3. Hristiyan Mistisizmi	159

BEŞİNCİ BÖLÜM

Varlıkta Birliği Anlamlandıran Temel Kavramlar	163
1. Ezeli Aşk yahut Bezm-i Elest	164
1.1. Duyular Dünyasında Aşk Sarhoşluğunun Sürekliliği	169
1.2. Belî Misakı ve Belaya Rıza Bilinci	174
2. Fenâ ve Bekâ Kavramları	179
2.1. Yoklukta Var Olmak: Fenâdan Bekâyâ	181
2.2. Hayat Bahşeden Güzellik Unsurları: Ağız ve Dudak	184
2.3. Mutlak Varlığa Ulaşma Öncesi Manevî İmtihanlar	192
3. Tecellî Düşüncesi	199
3.1. İlahî Güzelliğin Tecellî Mahalleri: Yüz ve Gönül	203
3.2. Yaratılışın Aynası Olarak Âlem ve İnsan	207
3.3. Hz. Musa Kıssası Üzerinden Tecellînin Somutlaştırılması	211
Sonuç	219
Kaynaklar	225

Ön Söz

Varlık nedir? Mevcudat nasıl oluşmuştur? Bu sorular, insanlık tarihi boyunca felsefi ekollerin ve dinî inanışların merkezinde yer almıştır. İslam düşünce atlasında ise İbnü'l-Arabî ve takipçileri, bu kadim soruları “Varlık ve Birlik” (Vahdet-i Vücûd) öğretisiyle sistematize ederek muazzam bir irfan geleneği inşa etmişlerdir.

Varlık, ‘en kutsal feyiz’ (feyz-i akdes) ile başlayan ve sonsuz bir devr-i daimle aslına rücu eden muazzam bir yolculuktur. Bu yolculuğun merkezinde yer alan ‘Mutlak Varlık’ hakikati, yüzyıllar boyunca klasik Türk şairlerinin en temel ilham kaynağı olmuştur. Şairlerimiz; varlık ve birlik düşüncesini sadece teorik bir mesele olarak değil, geleneksel ve kişisel üslup süzgecinden geçirerek teşbihler, metaforlar ve eşsiz bir şairane duyuşla şiirin merkezine taşımışlardır.

Elinizdeki çalışma; tasavvufun şekillenmeye başladığı ilk dönem tabakat eserlerinden, İbnü'l-Arabî ve öğretisi üzerine kalem oynatmış Doğu ve Batı dünyasının en seçkin araştırmacılarına kadar uzanan zengin bir literatür üzerine inşa edildi. Klasik Türk şiirinin ontolojik zeminini anlamaya dönük bu yolculukta, şiirin estetiği ile hakikatin özü arasındaki o kopmaz bağ yeniden keşfedilmektedir.

Eserin merkezinde, tasavvufî düşüncenin inceliklerini şiirlerine nakşetmiş olan 14. yüzyıldan 19. yüzyıla uzanan geniş bir şairler küliyatı yer almaktadır. Ahmedî, Nesîmî, Şeyhî, Fuzûlî, Hayretî, Usûlî, Hayâlî Bey, Fehîm-i Kadîm, Şeyhülislâm Yahyâ, Nâ'îlî-i Kadîm, Şeyh

Gâlib, Kâmî, Esrâr Dede, Yenişehirli Avnî Bey ve Şeref Hanım'ın divanları bu arayışın ana zeminini oluşturmaktadır.

Seçilen bu divanlarda, varlıkta birlik düşüncesini (vahdet-i vücûd) doğrudan ya da dolaylı yollarla fısıldayan beyitler büyük bir titizlikle tespit edilmiştir. Ele alınan bu örnekler, tasavvuf nazariyesinin kavramsal çerçevesiyle irdelenerek bir kompozisyon bütünlüğüne kavuşturulmuştur. Böylelikle, varlık ve birlik düşüncesinin altı yüzyılı aşkın bir zaman diliminde, klasik Türk şiirinin estetik evreninde nasıl yankılandığı ve zamansal süreçte nasıl bir seyir izlediği tüm beraklığıyla gözler önüne serilmektedir.”

Tasavvufî düşünce dünyasının en soyut ve üzerinde en çok tartışılan meselelerinden biri olan varlık ve birlik düşüncesini şiir zemininde takip etmek, beraberinde pek çok estetik ve anlamsal hassasiyeti getirmektedir. Dinî ve felsefî kavramların iç içe geçtiği bu çok katmanlı yapının şiirdeki karşılıklarını bulmak, seçilen beyitler arasında tutarlı anlamsal bağlar kurmak ve bu zengin malzemeyi belirli bir sistemle tasnif etmek, çalışmanın en temel önceliği olmuştur. Doğrudan izah edilmesi güç olan bu kadim öğretinin okura en doğru şekilde aktarılması adına eser, birbirini tamamlayan katmanlar hâlinde düzenlenmiştir. Bu doğrultuda ilk aşamada varlık ve birlik öğretisine dair temel kavramlar üzerinden teorik bir zemin oluşturulmuş, ardından bahsi geçen divanlardaki gazel beyitleri çerçevesinde derinlikli tahlillere gidilmiştir. Son aşamada ise varlığın birliği düşüncesi ve bu düşünceye hizmet eden diğer tasavvufî kavramlar, şiirsel yansımalarıyla birlikte ele alınarak konu bütünlüğü sağlanmıştır. Her bölüm, kendi içindeki alt başlıklarıyla klasik şiirin metafizik derinliğini bir rehber titizliğiyle sunmayı amaçlamaktadır.

Bu eser, doktora tezinden hareketle hazırlanmış olup tez metni, akademik kitap formatına uygun biçimde yeniden yapılandırılmıştır. Çalışmanın dilsel, yapısal ve editoryal düzenleme sürecinde, metnin akademik tutarlılığını güçlendirmek, anlatım bütünlüğünü sağlamak ve kitap diliyle uyumlu hâle getirmek amacıyla yapay zekâ destekli

dil modellerinden (Gemini v.3 ve ChatGPT v.5.2) sınırlı ölçüde istifade edilmiştir. Bu araçlar, özellikle başlıkların düzenlenmesi, metin akışının iyileştirilmesi ve akademik üslubun standartlaştırılması süreçlerinde yardımcı bir editoryal destek olarak kullanılmıştır. Çalışmanın bilimsel içeriği, kavramsal çerçevesi, metin seçimi ve yorumları tamamen tarafımıza aittir. Kitapta kullanılan kaynak gösterme sistemi APA 7 kurallarına göre düzenlenmiş, metin içi atıflar ve kaynakça bu çerçevede gözden geçirilmiştir.

Eserde yer alan beyitlerin imlasında, divanlardaki orijinal dil ve yazım özellikleri esas alınmakla birlikte, okuma bütünlüğünü sağlamak adına birtakım tasarruflarda bulunulmuştur. Bu doğrultuda, metin içerisinde birliği sağlamak amacıyla bazı kelimeler standart Türkiye Türkçesi kullanımına uygun hâle getirilmiştir (örneğin ‘gayb’ kelimesi ‘gayb’ şeklinde gösterilmiştir). Özel isimlerde kesme işareti kullanımına yer verilmemiş; ‘elest’ gibi bazı terimler ise standart bir görünüm adına küçük harfle yazılmıştır. Ayın ve hemze harfleri için kelime içinde kesme işareti kullanılırken; kelime başı ve sonundaki ayın ve hemzeler ile nazal ‘n’ harfi için ek bir işaret tercih edilmemiştir.

Böylesine derin ve zorlu bir konuyu çalışma hususunda beni cesaretlendiren, sürecin her aşamasında engin bilgi birikimi ve kıymetli rehberliğiyle yolumu aydınlatan değerli hocam Prof. Dr. Bahir SELÇUK’a şükranlarımı sunuyorum. Çalışmanın içeriğinin şekillenmesinde değerli katkılarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Ali YILDIRIM, Prof. Dr. Süleyman ÇALDAK ve Prof. Dr. Nazmi ÖZEROL’a teşekkür ederim.

Tüm eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan kıymetli hocalarıma, hayatımdaki en büyük dayanağım olan anneme ve bu uzun soluklu çalışma sürecinde manevi desteğini her an yanımda hissettiğim eşime kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Ferdi Özavcı
Yalova, 2026

Kaynaklar

Kitaplar ve Çeviri Eserler

- Abdulkirim Cili. (2002). *İnsân-ı kâmil* (A. M. Tolun, Çev.; 2. bs.). İz Yayıncılık.
- Abdulkirim Kuşeyrî. (2021). *Kuşeyrî risâlesi: Tasavvuf ilmine dair* (S. Ulu-
dağ, Haz.; 11. bs.). Dergâh Yayınları.
- Ahmed Gazâlî. (2019). *Âşıkların hâlleri sevânihu'l-uşşâk* (T. Koç ve M.
Çetinkaya, Çev.; 3. bs.). Hece Yayıncılık.
- Altıntaş, H. (2018). *Tasavvuf tarihi* (2. bs.). Akçağ Yayınları.
- Andrews, W. G. (2017). *Şiirin sesi, toplumun şarkısı: Osmanlı gazelinde
anlam ve gelenek* (T. Güney, Çev.; 9. bs.). İletişim Yayınları.
- Aydın, M. S. (2021). *Din felsefesi* (17. bs.). İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Aynî, M. A. (2012). *Şeyh-i Ekber'i niçin severim?* (H. R. Yananlı, İ. Dervi-
şoğlu ve E. H. Yiğit, Haz.; 1. bs.). Büyüyen Ay Yayıncılık.
- Ayvazoğlu, B. (2015). *Aşk estetiği* (2. bs.). Kapı Yayınları.
- Bardakçı, M. N. (2016). *Doğuştan günümüze tasavvuf ve tarikatlar* (2. bs.).
Rağbet Yayınları.
- Bolay, S. H. (2018). *Felsefe doktrinleri ve terimleri sözlüğü* (12. bs.). At-
las Yayınları.
- Bolay, S. H. (2021). *Felsefeye giriş* (7. bs.). Akçağ Yayınları.
- Burckhardt, T. (1982). *İslam tasavvuf doktrinine giriş* (F. Aslan, Çev.; 1.
bs.). Ribat Yayıncılık.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü* (6. bs.).
Otto Yayınları.

- Chittick, W. (2019). *Varolmanın boyutları* (T. Koç, Çev.; 7. bs.). İnsan Yayıncılık.
- Chittick, W. (2020). *Tasavvuf kısa bir giriş* (T. Koç, Çev.; 7. bs.). İz Yayıncılık.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat* (23. bs.). Aydın Kitabevi Yayınları.
- Ebu'l-Alâ Afifi. (2021). *Tasavvuf: İslâm'da manevi hayat* (E. Demirli ve A. Kartal, Çev.; 8. bs.). İz Yayıncılık.
- El-Aclûnî. (t.y.). *Keşfü'l-hafâ* (M. Genç, Çev.; Cilt 3). Beka Yayıncılık.
- Eraydın, S. (2017). *Tasavvuf ve tarikatlar* (13. bs.). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Erdem, H. (1990). *Bir Tanrı-âlem münasebeti olarak panteizm ve vahdet-i vücûd* (2. bs.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Ertuğrul, İ. F. (2020). *Vahdet-i vücûd ve İbnü'l-Arabî* (M. Kara, Haz.; 1. bs.). Dergâh Yayıncılık.
- Gölpınarlı, A. (1985). *100 soruda tasavvuf* (2. bs.). Gerçek Yayınevi.
- Hücvirî. (2020). *Hakikat bilgisi keşfu'l-mahcûb* (S. Uludağ, Haz.; 7. bs.). Dergâh Yayınları.
- İbn Haldun. (2020). *Tasavvufun mahiyeti* (S. Uludağ, Haz.; 6. bs.). Dergâh Yayınları.
- İpekten, H. (2018). *Nâ'îlî: Hayatı-sanatı-eserleri bazı şiirlerinin açıklamaları* (15. bs.). Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2020). *Fuzûlî: Hayatı-sanatı-eserleri bazı şiirlerinin açıklamaları* (15. bs.). Akçağ Yayınları.
- Izutsu, T. (2017). *Tao-culuk'daki anahtar-kelimeler: İbn Arabî ile Lao-Tzû ve Çuang-Tzû'nun mukâyesesi* (A. Y. Özemre, Çev.; 4. bs.). Kaknüs Yayıncılık.
- Izutsu, T. (2020). *İbn Arabî'nin Fusûs'undaki anahtar-kavramlar* (A. Y. Özemre, Çev.; 6. bs.). Kaknüs Yayıncılık.
- Kam, Ö. F. (1998). *Âsâr-ı edebîye tedkikâtı dersleri (Edebî eserlerin incelenmesi)* (A. Yıldırım, Haz.). Türkiye ve Türk Dünyası İktisadî ve Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Kam, F. (2021). *Vahdet-i vücûd* (M. Kara, Haz.; 1. bs.). Dergâh Yayıncılık.
- Kelâbâzî. (2021). *Doğuş devrinde tasavvuf ta'arruf* (S. Uludağ, Haz.; 7. bs.). Dergâh Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2017). *Sufî ve şiir: Osmanlı tasavvuf şiirinin poetikası*. Sufi Kitap.
- Kılıç, M. E. (2021). *Şeyh-i Ekber İbn Arabî düşüncesine giriş* (9. bs.). Sufi Kitap.

- Kurnaz, C. (2012). *Hayâlî Bey divanının tahlili*. Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Levend, A. S. (1984). *Divan edebiyatı: Kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar* (4. bs.). Enderun Kitabevi.
- Nicholson, R. A. (2018). *Tasavvufun menşei problemi* (A. Kartal, Çev.; 2. bs.). İz Yayıncılık.
- Pala, İ. (2007). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü* (15. bs.). Kapı Yayıncılık.
- Pürcevâdî, N. (2020). *Can esintisi: Klasik İran şiirinin metafizik boyutları* (H. Kırılanc, Çev.; 2. bs.). İnsan Yayınları.
- Schimmel, A. (2020). *İslamın mistik boyutları* (E. Kocabıyık, Çev.; 2. bs.). Alfa Yayıncılık.
- Schuon, F. (2006). *Tasavvuf: Kabuk ve öz* (V. Sezigen, Çev.). İz Yayıncılık.
- Spinoza. (2022). *Ethica* (Ç. Dürüşken, Çev.; 14. bs.). Alfa Yayıncılık.
- Suad el-Hakîm. (2017). *İbnü'l-Arabî sözlüğü* (E. Demirli, Çev.). Alfa Yayıncılık.
- Tarlan, A. N. (2005). *Fuzûlî divânı şerhi* (4. bs.). Akçağ Yayınları.
- Uludağ, S. (2016). *Tasavvuf terimleri sözlüğü* (2. bs.). Kbalcı Yayıncılık.
- Ülken, H. Z. (2020). *İslam düşüncesi: Türk düşüncesi tarihi araştırmalarına giriş* (6. bs.). Doğu Batı Yayınları.
- Yıldırım, A., ve Akdemir, A. (2017). *Söz bir âteş: Gazel çözümlemeleri*. Asos Yayınları.
- Süreli Yayınlar (Dergiler)**
- Aydın, M. S. (1985). Süreç (proces) felsefesi ışığında Tanrı-âlem ilişkisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1-4), 31-87. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71600/1152010>
- Bilgin, A. A. (2014). Türk tasavvuf edebiyatının mahiyeti. *Journal of Turkology*, 24(1), 1-13. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuturkiyat/issue/18521/195443>
- Kartal, A. (2005). İmâm-ı Rabbânî'nin vahdet-i vücûd eleştirisi ve tarihsel arkaplanı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 59-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13489/162986>
- Üstüner, K. (2008). XIV. ve XV. yüzyıl divanlarında tasavvuf. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 24, 271-294. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16965/177182>
- Yıldırım, A. (2000). Bâkî'nin devriyye türünde yazdığı bir gazeli. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 207-215.

Ansiklopedi Maddeleri ve Kitap Bölümleri

- Baktır, M. (2009). Suffe. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 37, ss. 469-470). <https://islamansiklopedisi.org.tr/suffe>
- Ceyhan, S. (2011). Tecellî. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 40, ss. 241-243). <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecellî>
- Çelebi, İ. (2009). Sıfat. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 37, ss. 100-106). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sifat>
- Demirci, K. (1998). Hinduizm. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 18, ss. 112-116). <https://islamansiklopedisi.org.tr/hinduizm>
- Demirli, E. (2012). Vahdet-i vücûd. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 42, ss. 431-435). <https://islamansiklopedisi.org.tr/vahdet-i-vucud>
- Durusoy, A. (2013). Vücûd. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, ss. 137-139). <https://islamansiklopedisi.org.tr/vucud--felsefe#1>
- Kara, M. (1995). Fenâ. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 12, ss. 333-335). <https://islamansiklopedisi.org.tr/fena>
- Karadağ, C. (2018). Kelâm ilmi açısından vahdet-i vücûd. M. Bulğen ve İ. Taşpınar (Ed.), *Tarihten günümüze tartışmalı inanç meseleleri -II-* içinde (2. bs., ss. 289-298). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kaya, M. (2008). Revâkıyyûn. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 35, ss. 24-26).
- Kaya, M. (2009). Sudûr. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 37, ss. 467-468). <https://islamansiklopedisi.org.tr/sudur>
- Kaya, M. (2013). Vücûd. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, ss. 139-140). <https://islamansiklopedisi.org.tr/vucud--felsefe#2-felsefe>
- Konuk, A. A. (2020). Fusûsu'l-hikem tercüme ve şerhi mukaddimesi. M. Tahralı ve S. Eraydın (Haz.), *Muhyiddin İbnu'l Arabî Fusûsu'l-Hikem tercüme ve şerhi -I-* içinde (8. bs., Cilt 1, ss. 1-314). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Köroğlu, B. (2010). Tabiatçılar. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 39, ss. 327-328).
- Kurnaz, C. (1996). Gönül. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 14, ss. 150-152). <https://islamansiklopedisi.org.tr/gonul>
- Kutluer, İ. (1993). Cevher. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, ss. 450-455).
- Olguner, F. (1994). Eflâtun. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, ss. 469-476).

- Pala, İ. (1991). Ayna. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, s. 262). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna#3-edebiyat>
- Pala, İ. (1992). Bezm-i elest. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s. 108). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-elest#2-edebiyat>
- Sinanoğlu, M. (2009). Seneviyye. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 36, ss. 521-522).
- Şenel, C. (2013). Yeni Eflâtunculuk. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, ss. 423-427). <https://islamansiklopedisi.org.tr/yeni-eflatunculuk>
- Tosun, N. (2018). Tasavvuf açısından vahdet-i vücûd. M. Bulğen ve İ. Taşpınar (Ed.), *Tarihten günümüze tartışmalı inanç meseleleri -II-* içinde (2. bs., ss. 261-270). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Tümer, G. (1992a). Brahmanizm. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, ss. 329-333). <https://islamansiklopedisi.org.tr/brahmanizm>
- Tümer, G. (1992b). Budizm. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, ss. 352-360). <https://islamansiklopedisi.org.tr/budizm>
- Türker, Ö. (2018). Vahdet-i vücûd düşüncesi. M. Bulğen ve İ. Taşpınar (Ed.), *Tarihten günümüze tartışmalı inanç meseleleri -II-* içinde (2. bs., ss. 245-260). Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (1991). Ayna. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, ss. 260-262). <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna#2-tasavvuf>
- Uludağ, S. (1993a). Cemâl. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 296). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemal--tasavvuf>
- Uludağ, S. (1993b). Celâl. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 240). <https://islamansiklopedisi.org.tr/celal--tasavvuf>
- Yavuz, Y. Ş. (1992). Bezm-i elest. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, ss. 106-108). <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-elest#1>
- Yavuz, Y. Ş. (2013). Vücûd. *TDV İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 43, ss. 136-137). <https://islamansiklopedisi.org.tr/vucud--sifat>

Tezler ve Divan Neşirleri

- Akyüz, K., Beken, S., Yüksel, S., ve Cunbur, M. (1958). *Fuzûlî Türkçe divanı*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Arslan, M. (2018). *Şeref Hanım dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-divanipdf.pdf?0>
- Ayan, H. (2002). *Nesîmî hayatı, edebî kişiliği, eserleri ve Türkçe divanının tenkitli metni I-II*. Akçağ Yayınları. (Orijinal yayın 2002, Ankara).

- Biltekin, H. (2018). *Şeyhî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/61044,seyhi-divanipdf.pdf?0>
- Çavuşoğlu, M., ve Tanyeri, M. A. (1981). *Hayretî dîvan: Tenkidli basım*. İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Gülüm, E. (2021). *Ahmedî dîvânı* [Doktora tezi, Osmangazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Horata, O. (2019). *Esrâr Dede dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64058,esrar-dede-divanipdf.pdf?0>
- İpekten, H. (1990). *Usûlî dîvânı*. Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (2019). *Nâ'îl-i Kadîm: Dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67155,naili-i-kadim-divanipdf.pdf?0>
- Kalkışım, M. M. (1992). *Şeyh Gâlib dîvânı* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kavruk, H. (t.y.). *Şeyhülislâm Yahyâ dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0>
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avnî Bey divanı'nın tahlili (Tenkitli metin) encümen-i şu'arâ ve Batı tesirinde gelişen Türk edebiyatına geçiş* [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Üzgor, T. (1991). *Fehîm-i Kadîm: Hayatı, sanatı, dîvân'ı ve metnin bugünkü Türkçesi*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Vural, B. Ç. (2021). *Hayâlî Bey dîvânı (İnceleme-tenkitli metin-dil içi çeviri)* [Doktora tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yazıcı, G. E. (2017). *Kâmî dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı E-Kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55977,kami-divani-pdf.pdf?0>

Web Kaynakları

- Diyanet İşleri Başkanlığı. (t.y.). *Kur'an-ı Kerim*. Erişim adresi <https://kur-an.diyaret.gov.tr/>
- Hadis Veritabanı. (t.y.). Erişim adresi <https://www.hadisveritabanı.info/>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>

Dijital Araçlar ve Yapay Zekâ

- Google. (2025). *Gemini* (Sürüm 3) [Büyük dil modeli]. <https://gemini.google.com/>
- OpenAI. (2025). *ChatGPT* (GPT-5.2 sürümü) [Büyük dil modeli]. <https://chat.openai.com/>

VARLIĞIN BİRLİĞİ, ŞİİRİN DİLİ KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE VAHDET DÜŞÜNCESİ

Bu çalışma, tasavvuf düşüncesinin merkezinde yer alan **varlık ve birlik** meselesini, Klasik Türk şiiri ekseninde ele alan kapsamlı bir incelemedir. Araştırmada, özellikle **vahdet-i vücûd** öğretisinin teorik temelleri ile bu öğretinin Klasik Türk edebiyatındaki estetik ve kavramsal yansımaları ortaya konulmaktadır.

Tasavvufun tarihsel gelişimi ve kavramsal çerçevesi netleştirildikten sonra, varlık probleminin farklı felsefi ve mistik geleneklerdeki ele alınış biçimleri mukayeseli olarak değerlendirilmiştir. Ardından İbnü'l-Arabî düşüncesi merkeze alınarak, varlığın birliği öğretisinin ontolojik, metafizik ve teolojik boyutları sistematik bir biçimde tahlil edilmiştir.

Çalışma; mutlak ve izâfî varlık, varlık mertebeleri, fenâ-bekâ, tecellî, bezm-i elest, tevhid, ayân-ı sâbite ve insân-ı kâmil gibi temel tasavvufî kavramların Klasik Türk şiirindeki tezahürlerini, seçilmiş divanlardan örnekler ışığında incelemektedir. Bu bağlamda; sevgilinin güzellik unsurları, ışık ve ayna imajları, yüz ve gönül metaforları gibi mazmunların yalnızca estetik birer figür olmadığı, aksine varlık ve birlik düşüncesinin şiir diliyle ifadesi olduğu vurgulanmaktadır.

Vahdet-i vücûd öğretisinin panteizm ve benzeri mistik-felsefi sistemlerle olan ilişkisi de irdelenerek, tasavvufî düşüncenin özgünlüğü ve İslamî referanslarla kurduğu bağ tebarüz ettirilmektedir. Böylece Klasik Türk şiirinin, soyut metafizik meseleleri yüksek bir sembolik anlatımla formüle eden güçlü bir düşünce alanı olduğu gösterilmektedir.

Alana önemli bir katkı sunacağı öngörülen bu eser; Klasik Türk edebiyatı, tasavvuf, İslam düşüncesi ve metafizik alanlarında çalışan araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı niteliğindedir.

"dün"den öğrendiklerinle
"bugün"ü yaşamak
"yarın"ları aydınlatır.

ISBN 978-625-8686-06-7

9 786258 686067